

Історико-наукові серіальні видання Одеси кінця XX — початку XXI століття в контексті розвитку краєзнавчих студій в Україні*

Стаття присвячена історико-науковим серіальним виданням Одеси в контексті розвитку краєзнавчих студій. Подано їх видову характеристику, проблемно-тематичні пріоритети публікацій, виявлені позитивні й негативні риси функціонування історико-наукових серіальних видань в контексті генези історичної науки.

Ключові слова: Одеса, історія, краєзнавство, серіальні видання.

Впродовж останніх двадцяти років розвитку історичної науки помітним є істотне збільшення в загальному масиві досліджень питомої ваги праць з регіональної та краєзнавчої тематики. Актуальність і вагомість таких досліджень доводить хоча б факт їх присутності практично у всіх наукових форумах гуманітарного і природничого профілю, на міжнародних, всеукраїнських, регіональних і обласних науково-краєзнавчих конференціях, симпозіумах, круглих столах тощо. Під егідою Національної спілки краєзнавців України, вищих навчальних закладів, ряду науково-громадських і науково-просвітніх організацій і товариств здійснено видання сотень наукових збірників, що суттєво розширили історіографічний та джерельний потенціал місцевої історії. Вагоме значення мають історико-наукові серіальні видання, на шпальтах яких, на основі нових архівних документів, розкривається регіональне минуле, заповнюється чимало «білих плям», відкриваються невідомі досі події і факти, повертаються із забуття прізвиська забутих або викреслених з народної пам'яті діячів.

Плідна робота істориків-краєзнавців створила належне підґрунтя для докорінного переосмислення концепції вітчизняної регіональної історії, подолання стереотипів і міфологем радянської доби, утвердження пошани до історичного минулого. Реалізація цієї роботи вимагає наявності розвинутої мережі історико-наукових засобів масової інформації, на сторінках яких науковці мали б можливість презентувати свої напрацювання. На сьогодні історія історико-наукових серіальних видань Одеси кінця XX —

початку XXI ст., які стали трибуною для оприлюднення не лише суто наукових загальноісторичних матеріалів, але й досліджень краєзнавчого формату ще не вивчена. У цьому контексті виникла цілком логічна ідея підсумувати здобутки наукових комунікацій історичної науки в Одесі, осмислити видові особливості історико-наукових серіальних видань, характеристику їх форматів, динаміку розвитку та концептуальні особливості. При застосуванні спеціальних методів та підходів, зазначені видання можуть виступати як безпосередній об'єкт, так і предмет самостійної ділянки знань. Крім того, у величезному масиві різноманітної за типологічними рисами вітчизняної періодики історико-наукові серіальні видання посідають гідне місце, будучи важливим елементом наукової комунікації й ефективним засобом інтеграції дослідників у світовий науковий простір.

Під час проведення емпіричного дослідження було виконано такі завдання: виокремлено коло навчальних закладів та науково-дослідних установ, які видавали/видають історико-наукові серіальні видання; виокремлено перелік видань кожної групи науково-дослідних установ і вишів; визначено загальний перелік історико-наукових серіальних видань, статті з яких потребують наукового реферування чи, принаймні, анотування. Саме на історико-краєзнавчому матеріалі значною мірою формувались і формуються історичне і державне мислення, національна ідентифікація та самосвідомість майбутніх поколінь. Краєзнавство сприяє всебічному збереженню історичної пам'яті та історичного

* Автори висловлюють вдячність колегам — О. А. Бачинській, О. А. Довгополовій, В. Г. Кушніру, С. Б. Охотникову, Н. О. Петровій, за сприяння у зібранні інформації при підготовці даної публікації.

досвіду через різні форми дослідницької діяльності та накопичення історичних матеріалів на майбутнє. На регіональному прикладі, зокрема Одеси, можна визначити, що частка краєзнавчих досліджень на сторінках історико-наукових серіальних видань є надзвичайно високою. До того ж вони представлені, хоча й не пропорційно, двома напрямками: теоретичним і конкретної історії краю, яка також є мікроісторією.

У контексті визначення регулярності випуску видань автори використовують термін «серіальні», яким називаються видання, що виходять протягом певного часу, мають спільну назву, однотипне оформлення, дату чи нумерацію випусків. Серіальні видання, у свою чергу, поділяються на три підвиди, об'єктом яких є періодичні видання, видання, що продовжуються та серійні видання. До періодичних видань належать ті, що постійно виходять з певною часовою періодичністю з наростаючою нумерацією, з неповторюваним інформаційним матеріалом, під однією назвою, в однотипному художньому оформленні. Продовжуваними виданнями називають ті, що виходять без чітко визначених наперед проміжків часу, а за мірою накопичення та редакційно-видавничої підготовки матеріалів, однак, мають свою нумерацію і типове художньо-технічне оформлення. До серійних видань відносять ті, що виходять однократно, повторення яких заздалегідь не передбачалось, включають сукупність томів, об'єднаних спільністю задуму, тематики, цільовим або читацьким призначенням та виходять в однотипному оформленні [41, с. 88, 101, 114].

Історія розвитку краєзнавства та краєзнавчих досліджень в Одесі має давні традиції. Відтак ще з XIX ст. велика кількість праць з краєзнавчої тематики друкувалася на сторінках історико-наукових серіальних видань, які виходили як друковані органи різних наукових товариств та флагмана вищої освіти на півдні Російської імперії — Імператорського Новоросійського університету (1865–1920). З встановленням радянської влади на території України, кожне нове десятиліття приносило свої зміни, створювало колізії у розвитку зазначеного сегменту засобів масової інформації. Періоди найбільшого піднесення видавничої справи історико-наукових серіальних видань спостерігались у другій половині 1920-х рр. та в середині 1960-х рр. Проте були й періоди, коли в Одесі не виходило жодного із зазначених видів видань.

Динамічні зміни в суспільстві на зламі 1980–1990-х рр. позначилися й на науковому середовищі. Історична наука почала звільнятися від стереотипів, насаджених у свідомості радянських людей засобами ідеологічної пропаганди. Це призвело до «нової» хвилі народження історико-наукових серіальних видань в Одесі. Першою ластівкою цього періоду стала збірка тез наукових читань «Древнее Причерноморье», присвячених пам'яті вченого Петра Йосиповича Каришковського [13]. Впродовж 1989–2012 рр. читання проводилися одинадцять разів і стільки ж номерів побачили світ. Тематика публікацій цього серійного видання головним чином обмежена розвідками в площині історії античності, а за видовою класифікацією його можна віднести до продовжуваних видань.

У цей же час, відродивши занепаду і занедбану традицію краєзнавчих студій та подолавши зрозумілу тематичну і хронологічну обмеженість досліджень, налагодилася взаємодія між вищими навчальними закладами, архівними установами, музеями, бібліотеками, державними науковими установами, творчими спілками, громадськими організаціями Одещини, а також краєзнавцями-аматорами. Спільним результатом діяльності, що свідчив про піднесення регіонально-історичних досліджень на якісно новий рівень стало проведення першої обласної історико-краєзнавчої науково-практичної конференції, присвяченої 200-літтю Одеси (1989 р.) [11]. Згодом відбулася друга подібна конференція, у тематику досліджень якої було включено відзначення 25-річчя створення українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1991 р.) [45]. Підсумком певного етапу в краєзнавчих дослідженнях стало проведення міжнародної науково-теоретичної конференції «Одесі - 200», на якій свої здобутки презентували десятки учасників [31]. Мали місце й інші конференції, присвячені історико-краєзнавчій тематиці, час проведення яких ознаменовувався відзначенням тих чи інших ювілейних дат [40; 44].

Найбільш масштабні зміни в українській історичній науці відбулися на початку 90-х років XX ст. в умовах кардинальної трансформації українського суспільства, пов'язаної з проголошенням незалежності України. Саме на цей час припадає вибух масового народження історико-наукових серіальних видань в Одесі. Цьому сприяли: перегляд парадигми, що багато років панувала в історичній науці, вироблення нових

методологічних підходів та активізація історико-краєзнавчих досліджень, що потребували нових можливостей для ознайомлення широкого загалу з результатами наукових пошуків.

Прикметно, що першим історико-науковим серіальним виданням в Одесі в 1990-ті рр. стало «Историческое краеведение Одесщины» [18]. Випуски історико-краєзнавчого вісника, започатковані кафедрою археології та етнографії України і кафедрою історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі — ОНУ імені І. І. Мечникова) разом з Одеською обласною організацією краєзнавців присвячені історії національних груп (росіяни, німці, караїми тощо) і міжнаціональним відносинам на півдні України.

Другим за хронологією стало видання «Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского археологического общества» (відп. ред. С. Б. Охотніков, третій і четвертий випуски спільно з В. Г. Петренко) [12], яке було спрямоване на публікацію розвідок з археології. Водночас зауважимо, що існуючі на початку 1990-х рр. продовжувані видання — «Древнее Причерноморье», «Историческое краеведение Одесщины» і «Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского археологического общества» не задовольняли ні професійні потреби істориків-науковців різних фахів, ні широкий читачий загал, який прагнув ознайомлення з багатогалузевим і багатопроблемним минулим свого народу й регіону.

Тому першим на той час історичним продовжуваним науковим виданням в Одесі, яке об'єднало істориків різних спеціалізацій, стали «Записки історичного факультету» (гол. ред. В. Н. Станко (1995–2004), В. Г. Кушнір (2005–2012) ОНУ імені І. І. Мечникова. Безперечний успіх перших випусків збірника і бажання закріпити його — передусім через усвідомлення того, як важливо оприлюднювати результати пошуків вузівських науковців, підштовхували організаторів до подолання всіх перешкод і врешті зумовили перетворення збірника на солідне серіальне наукове видання. За сімнадцять років світ побачили двадцять два випуски [15]. Перші кілька випусків «Записок» мали доволі скромне поліграфічне оформлення. Свої праці в збірнику опублікували дослідники з багатьох вишів і науково-дослідних інституцій не лише Одеси, а й України та інших країн пострадянського простору. Більшість авторського колективу — пред-

ставники професорсько-викладацького складу, як правило — доктори та кандидати історичних наук. Певна кількість публікацій належить аспірантам, а, як виняток, також студентам. Вагому роль у наповненні портфеля збірника відігравали працівники історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Окремі з них (наприклад, професор В. М. Хмарський) друкувалися майже у всіх випусках збірника, частина професорсько-викладацького складу факультету має більше 10 оприлюднених у «Записках» публікацій.

Того ж 1995 р. під егідою кафедри археології та етнографії України ОНУ імені І. І. Мечникова й Управління охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини було започатковано науково-популярний часопис — «Старожитності Причорномор'я» (відп. ред. В. Н. Станко) [43]. Тематикою збірки була публікація різноманітних джерел з історії краю, починаючи з часів заселення його людиною. Через певні обставини видання часопису згодом було припинено.

Починаючи з 1998 р., впродовж двох років за ідеєю І. В. Сапожникова, виходило унікальне серійне видання «Невичерпні джерела пам'яті» (відп. ред. І. В. Сапожников (том 1 і 3), О. А. Бачинська (том 2)) [29]. У збірці друкувалися наукові статті, матеріали та републікації з історії козацтва.

З 1999 р. почав виходити «Вестник Одесского музея нумизматики» (гол. ред. С. Б. Охотніков) — власне продовжуване видання Одеського музею нумизматики, яке регулярно знайомить любителів давньої історії та широку громадськість з новими нумізматичними пам'ятками, виявленими та зафіксованими в результаті науково-дослідної діяльності музею. На сьогодні, за тринадцять років видання, випущено 46 випусків [7]. У 2012 р. в Одеському нумізматичному музеї з'явився ще один друкований орган — громадсько-публіцистичний збірник-альманах «О чем рассказала монета» [35]. Матеріалами для змісту опублікованих в ньому статей є фонди колекцій музею.

У 1999 р. на базі кафедри українознавства Одеського національного політехнічного університету під керівництвом професора Г. І. Гончарука започатковано історико-наукове продовжуване видання «Інтелігенція і влада», яке спочатку було результатом проведення однієї з Всеукраїнської наукової конференції (22–23 жовтня 1999 р.). Загалом вийшло 26 випусків збірки [19], яка містить статті з питань діяльності інтелігенції та владних інституцій України

нової та новітньої доби, зокрема, ролі інтелігенції у діяльності державних інституцій, соціально-економічному та політичному житті, політики влади щодо інтелігенції; постатей видатних представників української інтелігенції; історіографії та джерелознавства.

У передостанній рік ХХ ст. також почав видаватися щорічник історико-краєзнавчого спрямування — «Историческая память» [17]. Засновником цього єдиного періодичного видання на той час стала Одеська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (голова професор М. Ю. Раковський) та Одеський будинок вчених.

Публікація історико-краєзнавчих праць в Одесі також здійснюється на сторінках непрофільного наукового видання «Праці Державного архіву Одеської області», яке почало виходити в останній рік минулого століття. На сьогодні, за дванадцять років, світ побачили тридцять три томи [39].

У 2000 р. кафедра археології та етнології України історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова почала проводити Міжнародний конгрес: «Археологія та етнологія Східної Європи: крок молоді у ХХІ ст.» (модератор О. В. Сминтина). Результатом плідної праці науковців на форумі стало видання серійної збірки «Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження» (видано 3 томи) [3].

Також недовгий час на початку ХХІ ст. виходило нумізматичне продовжуване видання «Античные и средневековые монеты Северного Причерноморья» [2], тематику статей якого характеризує назва збірки.

Впродовж п'яти років (2002–2007) в Одесі виходило унікальне та єдине в своєму роді за проблематикою історико-наукове серійне видання — «Одесса и еврейская цивилизация». За змістом п'ять випусків були збірками матеріалів п'яти однойменних міжнародних конференцій [32]. У рамках цього форуму були представлені публікації, в яких досліджувалися: внесок єврейської громади в розвиток Одеси, зародження і розвиток сіоністських ідей в середовищі одеської інтелігенції, міжнародні та міжрегіональні контакти євреїв Одеси, їх відносини з іншими етнічними громадами міста, дослідження в літературній та лінгвістичній галузях, музиці, архітектурі, промисловості і навіть банківській сфері, які підготували доповідачі з Німеччини, Росії та України. Припинення видання збірки, відповідно як і проведення конференцій, пов'язане з браком коштів.

У 2003 р. історичним факультетом ОНУ імені І. І. Мечникова (ініціатива В. Н. Станка) було започатковано видання «Одесская болгаристика: научный сборник Одесского научного товариства болгаристів» [33]. Тематика публікацій цієї збірки присвячена етнологічному вивченню болгар Південної Бессарабії та інших регіонів їх компактного розселення в Україні.

Одеський національний економічний університет 2004 р. став засновником продовжуваного наукового видання «Науковий вісник» (Всеукраїнська асоціація молодих науковців) [28]. Відмінністю цього видання є той факт, що на його сторінках крім історичних розвідок, які складають приблизно п'яту частину від загальної кількості публікацій, друкуються праці з економічних і політичних наук. Станом на кінець 2012 р. вийшло 163 випуски.

З 2004 р. в мережі наукових засобів масової інформації історичного профілю з'явилося ще одне унікальне в своєму роді видання — «Липоване: история и культура русских старообрядцев» [24]. Названа збірка є результатом проведення на Одещині однойменної конференції, організатором якої виступала/виступає кафедра археології та етнології України (модератор О. А. Пригарін) історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Серед матеріалів цього серійного видання представлені результати досліджень за наступними напрямками: формування населення старообрядців у різних регіонах Євразії: етапи, географія та шляхи розселення; історія розвитку старовірських спільнот протягом середини XVII—XXI ст.; самобутність культурно-побутових традицій старообрядців; лінгвістичні характеристики старообрядницьких говірок; історія центрів древнього благочестя; старообрядці і глобалізація: долі ревнителів «древнього благочестя» в сучасних умовах; формування та розвиток старообрядництва Придніпров'я; долі старообрядництва; сучасний стан та перспективи старообрядництва тощо.

У 2005 р. в мережі історико-наукових серіальних видань з'явився «Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею» [8], натхненником появи якого стала директор музею В. В. Солодова. За вісім років існування цього продовжуваного видання, світ побачили одинадцять випусків. На його сторінках читач може ознайомитися зі статтями співробітників музею, українських та російських науковців, які розкривають історію і сучасний стан музейної справи і краєзна-

вчого руху на Одещині; значення музейних зібрань у вивченні історії регіону, зміцненні і розвитку вітчизняної культури; місце експозиції в системі народної освіти і просвіти, вихованні громадянської позиції, патріотичних почуттів тощо.

Значним досягненням одеських учених-істориків за часів незалежності стало налагодження професійних відносин з іноземними колегами. У 2006 р. професор В. Н. Станко спільно з болгарськими науковцями організував та провів міжнародну конференцію «Българите в Северното Причерноморие» (за порядковим номером дев'ята) [5]. Перші вісім конференцій були ініційовані та проведені університетом Велико-Тирново «Св. Св. Кирила та Мефодія» у Болгарії. Спочатку одеські історики (О. А. Бачинська 1995 р., О. А. Пригарін 1996 р. та ін.) брали участь у цьому форумі, а 2006 р. виступили її співорганізаторами. За результатами проведення впродовж 1992–2009 рр. десяти конференцій вийшло десять серійних томів, де опубліковані праці фахівців з Болгарії, Молдови, Румунії та України, які знайомлять широке коло читачів з основними напрямками досліджень з історії та культури болгарської діаспори.

З 2006 р. в Одесі почало виходити також єдине в своєму роді історико-наукове серійне видання, яке є плідною працею українських і польських істориків — «Поляки на півдні України і в Одесі» [38]. Підґрунтям для народження цієї збірки стала однойменна міжнародна конференція, що проводиться під егідою ОНУ імені І. І. Мечникова (модератор В. Г. Кушнір), Ольштинського відділу Польського історичного товариства та історико-педагогічного факультету Опольського університету. Актуальними проблемами публікацій у цьому виданні є питання з історії польської діаспори в Одесі та на півдні України в XIX—XX ст., зокрема: поляки в етносоціальній структурі населення; поляки в суспільно-політичних процесах; поляки — уродженці України в суспільно-політичному житті; внесок поляків у розвиток культури і науки; поляки Південної України в історіографічному контексті; поляки півдня України в історичних джерелах тощо.

Починаючи з 2006 р., Відділ історії козацтва на Півдні України розпочав видання продовжуваного наукового часопису «Чорноморська минавшина» (відп. ред. О. А. Бачинська) [47]. Пріоритетною тематикою досліджень на його

сторінках, крім історії козацтва, стали студії з історії краю, починаючи з заселення його людиною. За свідченням редколегії це зумовлено тим геополітичним, комунікативним, економічним і військово-стратегічним значенням, яке мав чорноморський регіон в історії. Додатково здійснюється публікація різноманітних джерел, а також інформації про діяльність сучасних козацьких організацій й окремих монографічних досліджень. Загалом світ побачили сім номерів видання.

У 2006 р. також започатковано вихід періодичного видання «Південний Захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах» [36], що ставив своїм завданням популяризацію історії Одеси й Одещини. За редакцією В. А. Савченка світ побачили чотирнадцять випусків альманаху (видається двічі на рік), який має постійні рубрики, а час від часу присвячується тематичному висвітленню найбільш актуальних проблем історії краю чи визначним ювілеям. Враховуючи стабільну часову періодичність альманаху (презентації номерів стабільно відбуваються в лютому і серпні), можна констатувати, що воно є одним з небагатьох сучасних історико-наукових видань, яке належить до підвиду періодичних.

З 2006 р. на історико-філософському факультеті Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського щорічно відбувається наукова конференція викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених, результати доповідей яких увійшли до серійного видання — «Історіосфера» (відп. ред. Ю. А. Добролюбська) [21]. Зміст публікацій висвітлює різні питання історичної науки: філософія та методологія історії, культурна антропологія, історія цивілізацій стародавності та середньовіччя, цивілізаційні проблеми нової та новітньої історії, археологія та історичне краєзнавство тощо.

Висвітлення результатів наукових досліджень у галузі краєзнавства також відбувається на сторінках однієї з серій «Вісника Одеського національного університету» — «Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство» (наук. ред. В. М. Хмарський) [9], яка також належить до періодичного видання. Основне завдання журналу, який вперше побачив світ 2007 р., — висвітлювати результати наукової та науково-практичної діяльності спеціалістів у цих галузях, сприяти розвитку різних напрямків інформаційної,

бібліотечної та книгознавчої науки та практики, підвищенню інтелектуального потенціалу регіону, а також служити центром наукових комунікацій, «незримим коледжем», який об'єднує людей, що працюють в одній галузі знання і дозволяє їм обмінюватись результатами своїх досліджень [42].

З 2007 р. в Одесі щорічно виходить продовжуване видання «Воронцовский сборник» [10] — серійна збірка історико-наукових праць, яка є підсумком проведення щорічних Воронцовських читань, присвячених пам'яті новоросійського і бессарабського генерал-губернатора М. С. Воронцова (1823–1844). Організатором форуму виступає ОНУ імені І. І. Мечникова (координатор І. М. Шкляєв). У збірці для ознайомлення громадськості представлені дослідження про життя видатного політичного і військового діяча, мецената, покровителя освіти, науки і мистецтва — князя М. С. Воронцова та з різних проблем місцевої історії кінця XVIII–XIX ст.

У 2007 р. під егідою ОНУ імені І. І. Мечникова (координатор А. В. Шабашов) почала виходити збірка наукових праць (продовжуване видання) «Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я» [25]. За традицією видання складається з п'яти розділів: «археологія», «етнологія», «історія», «матеріали, повідомлення, архів, погляд» і «рецензії, персоналії, хроніка». «Лукомор'я» містить публікації, що присвячені практично всім етапам історії Північно-Західного Причорномор'я та прилеглих земель, від палеоліту до сучасності. Серед авторів, окрім дослідників з Одеси, чимала кількість досліджень вчених з різних міст України, Болгарії, Молдови, Росії, Польщі.

Серед великої кількості історико-наукових серіальних видань в Одесі впродовж останніх п'яти років свою нішу зайняло серійне видання «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри» [37], яке стало результатом проведення (за підтримки Національної спілки краєзнавців України) раз на два роки однойменної міжнародної конференції в Одеському національному морському університеті (ідея й реалізація М. І. Михайлуци). Проблемні поля публікацій сконцентровані в різних напрямках, що дає можливість для глибокого аналізу історичної свідомості, яка функціонувала в культурах народів півдня України, а також чинники, котрі сприяли її формуванню й трансформаціям в історичному минулому цього регіону [23].

У 2008 р. стараннями колективу кафедри нової та новітньої історії та гуртка дослідників військової історії «НОВІК» (науковий одеський військово-історичний клуб) історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова побачив світ однойменний продовжуваний збірник наукових праць з військової історії [30]. За задумом редакційної колегії (відп. ред. А. С. Поспелов), яка планувала видавати збірку двічі на рік, видання покликане організувати дослідників воєнної історії, не лише з Одеси чи півдня України, а й з інших регіонів країни, дати їм можливість публікувати результати своїх досліджень та поширювати зацікавленість істориків у цьому напрямі роботи. Хронологія статей, опублікованих у першому випуску, охоплює період від I ст. до н. е. до XX ст., з певним превалюванням у тематиці проблем XX ст. (що, загалом, є прикметною ознакою сучасної історіографічної ситуації) [4].

Того ж 2008 р. в мережі історико-наукових серіальних видань Одеси сталася унікальна у своєму роді подія. Через тридцять чотири роки після виходу 1976 р. восьмого випуску збірки «Матеріали по археологии Северного Причерноморья» [27], 2008 р. було поновлено друкування цього продовжуваного видання (відп. ред. І. В. Бруяко). Основним змістом праць якого є археологія та історія античності.

У 2009 р. було започатковано видання збірки наукових праць «Одіссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології» (гол. редкол. В. Г. Кушнір) [34], яка з'явилась внаслідок проведення на історичному факультеті ОНУ імені І. І. Мечникова щорічної міжнародної конференції «Одеські Читання» (куратор С. В. Ковальський) для студентів, аспірантів та молодих учених. Статті охоплюють різні галузі історичної науки, опубліковані дослідження відображають авторське бачення сучасних проблем археології, етнології, історії стародавнього світу та середніх віків, історії України в середніх віках та новий час, новітньої історії нашої держави, нової та новітньої історії зарубіжних країн, історії Російської імперії та СРСР, джерелознавства, історіографії, біографістики, допоміжних та спеціальних дисциплін. Більш ніж сто публікацій презентують роботу молодих дослідників з багатьох міст України, Молдови, Румунії, Польщі, Російської Федерації.

За останні чотири роки в Одесі вийшли два продовжувані видання — «Curriculum Vitae» [50] та «Эсхатос» [48–49] (відп. ред. обох видань

О. А. Довгополова), серед яких останнє виступає спадкоємцем ідеї. Засновниками та основними авторами «*Curriculum Vitae*» виступають представники філософського факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. «*Эсхатос*» став результатом спільного україно-російського проекту між кафедрою історії стародавнього світу та середніх віків і кафедрою нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова та кафедрою історії філософії Пермського державного університету. До всіх чотирьох збірок включено дослідження, які були представлені на щорічному міжнародному семінарі, присвяченому одеському історичному П. М. Біциллі.

Починаючи з 2010 р., впродовж трьох останніх років кафедра археології та етнології України (координатори В. Г. Кушнір і Н. О. Петрова) історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова проводить міжнародну наукову конференцію «Одеські етнографічні читання», результатом якої стали три збірки наукових праць [6; 22; 46]. На сторінках цього серійного видання, яке можна вважати спадкоємцем однотомного видання «Етнографія Півдня України» [14], подано наукові статті, що присвячені різним аспектам календарної обрядовості. Аналізуються джерела та історіографія, особливості структури, атрибутики та семантики обрядів. Окрему увагу приділено відображенню міжетнічних взаємин у традиційній культурі, питанням локальної специфіки обрядів, чинникам трансформації на різних етапах суспільства.

За останні три роки мережу історико-наукових серіальних видань в Одесі поповнили збірки різної тематичної спрямованості. Серед них видання кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова «*Libra*» (відп. ред. І. В. Немченко) [51]; «Записки отдела нумизматики и торевтики Одесского археологического музея» (відп. ред. І. В. Бруяко) [16]; збірка статей за результатами факультативу з іудаїки та ізраїлезнавства, проведеного філософським факультетом ОНУ імені І. І. Мечникова «Мама городов израилевых...» [26]; матеріали міжнародної наукової конференції «Історик Євген Миколайович Щепкін (1860–1920): постань в контексті доби» (відп. ред. В. М. Хмарський) [20], присвяченої 150-й річниці з дня народження професора; започаткований кафедрою нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова спільно з Центром досліджень з історії освіти, науки та техніки на Півдні України імені

В. І. Липського збірник наукових статей «Альманах історичних досліджень» (відп. ред. В. О. Кузнецов) [1] та інші (незважаючи на прискіпливе відстеження одеських історико-наукових серіальних видань, автори припускають, що деякі з них могли не потрапити в поле їх зору). Наскільки довго ці продовжувані видання закріпляться на олімпі місцевих історико-наукових серіальних видань покаже історія, а поки що на сьогодні, тематикою своїх публікацій вони заповнюють значні лакуни у розвитку історичної науки.

Отже, на сьогодні інформаційний простір історико-наукових серіальних видань Одеси досить насичений і різноманітний як за форматом і регулярністю виходу видань, так і за проблемно-тематичними пріоритетами (антична історія, археологія, військова історія, етнографія, історіографія, іудаїка, козакознавство, краєзнавство, медієвістика, методологія історії, нумізMATика, проблеми джерелознавства, філософія історії тощо). При цьому дослідження історико-краєзнавчого характеру представляють вагомую частину із загального масиву публікацій. Виходячи із запропонованого академіком П. Т. Троньком практичного поділу краєзнавства на історичне, етнографічне, літературне, географічне й містецьке, стверджуємо, що всі ці напрями представлені у досліджуваних виданнях всебічно і багатоаспектно.

За останню чверть століття історико-наукові серіальні видання Одеси представлені великою кількістю (за підрахунками авторів — 32 позиції). Вони різні за видовою класифікацією: періодичних — 4, продовжуваних — 17, серійних — 11. Дані ознаки свідчать про рівень розвитку історичної науки в Одесі, а також про її перспективи, ступінь зосередженості науковців, які активно працюють у царині дослідницьких пошуків. Вони демонструють поліструктурність одеської корпорації істориків, які об'єднані не лише навколо профільного історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова, а й гуманітарних структур інших вишів Одеси (економічний, морський, педагогічний, політехнічний університети), що є потужною тенденцією до формування окремих історико-наукових осередків при соціогуманітарних кафедрах, а також музеях, бібліотеках, Державному архіві Одеської області або зосереджених навколо окремих постатей істориків, що виступають ініціаторами подібних видань. Це зумовлює розмаїття дослідницьких

пошуків, певну тематичну пріоритетність досліджень, інтенсивність розширення джерельної бази, плюралізм методологічних підходів, різність фахового рівня опублікованих матеріалів.

До значних вад слід віднести те, що сучасні історико-наукові серіальні видання Одеси нерідко представляють собою конкуруючі або навіть паралельно існуючі середовища наукової спільноти одеських істориків, які нерідко є особистими амбіціями редакторів та основних/постійних авторів. Наклад більшості видань не перевищує ста примірників, багато видань не представлені в Інтернеті. Як правило, всі видання не мають постійних бюджетів та видаються за рахунок меценатських коштів або за власний рахунок науковців. Найбільш помітною тенденцією розвитку видань є їх спеціалізація — за напрямками досліджень і тематикою, що відповідає пріоритетам наукових досліджень одеських істориків. Незважаючи на всі зазначені проблеми і недоліки, сучасне інтелектуальне співтовариство Одеси пропонує достатньо широкий спектр історико-наукових серіальних видань. Пік їх видавництва припадає на поч. ХХІ ст. — 25 видань (див. нижче діаграму).

На сьогодні з понад двадцяти історико-наукових серіальних видань, що виходять в Одесі, тільки два з них — «Записки історичного факультету» та «Інтелігенція і влада», є ваківськими, які відповідно до постанови Президії Вищої атестаційної комісії України включені до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати наукових досліджень на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

У горизонтальному вимірі історико-наукові серіальні видання можна поділити на чотири групи відповідно до належності засновників/видавців, що їх видавали/видають. Перша група — періодичні та продовжувані історичні видання вишів Одеси; друга — періодичні та продовжувані історичні видання НАН України та її філій, структурних підрозділів; третя — періодичні та продовжувані історико-наукові видання науково-дослідних установ, товариств, асоціацій тощо та четверта — продовжувані історичні видання політичних провладних сил. Ці чотири групи умовно представляють собою горизонтальний вимір мережі історико-наукових серіальних видань Одеси за майже чверть столітній період.

Закономірності розвитку мережі історико-наукових серіальних видань, диференціація дослідницької проблематики їх публікацій, осмислення взаємозв'язку опублікованих на шпальтах наукових досліджень з життям суспільства, визначення відповідного фахового рівня матеріалів із різноманітних проблем історії, методології, історіографії, джерелознавства, краєзнавства, спеціальних історичних дисциплін тощо — далеко не повний перелік завдань, які ще мають бути розв'язані у майбутньому. Також дана робота повинна сприяти виявленню гіпотетично неврахованих історико-наукових серіальних видань.

До того ж історія історико-наукових серіальних видань привертає увагу наукової спільноти в багатьох аспектах — бібліотечно-бібліографічному, джерелознавчому, історичному, науковому тощо. Це зумовлює необхідність ретельного їх виявлення, бібліографування, систематизації, створення на цій базі репертуару публікацій; досконалого вивчення на основі комплексного підходу; розкриття джерельної цінності та визначення значущості для сучасних наукових історичних студій. Дослідженням визначено перелік історико-наукових видань у мережі засобів масової інформації, на статті з яких необхідно скласти анотації (краще реферати) та розмістити їх в анотованій (краще реферативній) базі даних провідних бібліотек України для поширеного введення до наукового обігу. Серед великого масиву різноманітних за тематикою публікацій у цих виданнях, краєзнавчі студії заслуговують у подальшому на окреме комплексне та всебічне дослідження.

Джерела та література

1. Альманах історичних досліджень. — Одеса, 2012. — Вип. 1.
2. Античные и средневековые монеты Северного Причерноморья. — Одеса, 2002–2005. — Т. I–IV.
3. Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження / Відп. ред. О. В. Сминтина. — Одеса, 2000–2002. — Т. 1–3.
4. Бузейчук В. М. Нове військово-історичне видання в Одесі // Ресурс доступу: <http://madvi-odesa.mylivepage.com/wiki/1244/383>
5. Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. — Велико Търново, 1992–1997, 2000, 2004. — Т. 1–8; Одеса–Велико Търново, 2006, 2009. — Т. 9–10.
6. Весільна обрядовість у часі і просторі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Одеські етнографічні читання» / Наук. ред. В. Г. Кушнір. — Одеса, 2010. — 381 с.
7. Вестник Одесского музея Нумизматики. — Одесса, 1999–2012. — Вип. 1–46.
8. Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. — Одеса, 2005–2011. — № 1–11.
9. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — Одеса, 2007. — Т. 12, вип. 4; 2008. — Т. 13, вип. 8; 2009. — Т. 14, вип. 19; 2010. — Т. 15, вип. 21; 2011. — Т. 16, вип. 21; 2012. — Т. 17, вип. 1 (7).
10. Воронцовский сборник. — Одесса, 2007–2012. — Вип. 1–5.
11. Воспитание историей. Тезисы Первой областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию г. Одессы (27–28 июня 1989 г.). — Одесса, 1989. — 176 с.
12. Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского археологического общества. — Одесса, 1993–1994, 1999, 2008. — Вип. 1–4.
13. Древнее Причерноморье. — Одесса, 1989. — 67 с.; 1990. — 185 с.; 1991. — 123 с.; 1996. — 115 с.; 1998. — 154 с.; 2003. — 228 с.; 2005. — 203 с.; 2008. — 388 с.; 2011. — 517 с.
14. Етнографія Півдня України. — Одеса, 1996. — Вип. 1.
15. Записки історичного факультету. — Одеса, 1995–2011. — Вип. 1–22.
16. Записки отдела нумизматики и торевтики Одесского археологического музея. — Одесса, 2010. — Вип. 1.
17. Историческая память: Историко-краеведческий ежегодник. — Одесса, 1999–2005. — № 1–6.
18. Историческое краеведение Одесщины: Сборник материалов. — Одесса, 1992–1996. — Вип. 1–7.
19. Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. — Одеса, 1999–2012. — Вип. 1–26.
20. Історик Євген Миколайович Щепкін (1860–1920): постать в контексті доби: Матер. міжн. наук. конф. «IV Історіографічні читання», присвяченої 150-й річниці з дня народження професора Є. М. Щепкіна. — Одеса, 2012.
21. Історіосфера. — Одеса, 2006–2012. — Вип. 1–7.
22. Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу. Збірка наукових праць // Матер. Міжн. наук. конф. «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2011. — 383 с.
23. Див.: Левченко В. В., Михайлуца М. І. Друга міжнародна науково-практична конференція «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри» // Краєзнавство. — 2009. — № 1–2. — С. 239–240; Левченко В. В., Михайлуца М. І. III Міжнародна наукова конференція «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри» // Краєзнавство. — 2011. — № 2. — С. 325–328.
24. Липоване: история и культура русских-старообрядцев. — Одесса, 2004–2009. — Вип. 1–6; Одесса-Измаил, 2010–2012. — Вип. 7–9.
25. Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я. — Одеса, 2007–2010. — Вип. 1–4.
26. «Мама городов израилевых...». — Одесса, 2011. — 146 с.
27. Материалы по археологии Северного Причерноморья. — Одесса, 1957, 1959–1960, 1962, 1966, 1970–1971, 1976, 2008–2011. — Т. 1–12.
28. Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки: економіка, політологія, історія. — Одеса, 2004–2012. — № 1–165.
29. Невичерпні джерела пам'яті: зб. наук. ст., матеріалів та републікацій. — Одеса, 1998. — Т. 1. Намогильні хрести запорозьких козаків / Відп. ред. І. В. Сапожників; наук. ред. О. А. Бачинська. 1998. — 220 с.; Т. 2: Задунайська січ: до 1000-ліття літописання та книжної справи в Україні / Відп. ред. О. А. Бачинська. — 1998. — 390 с.; Т. 3: Хаджибей-Одеса та українське козацтво (1415–1797 роки): До 210 річниці штурму Хаджибейського замку / Відп. ред. І. В. Сапожников; наук. ред. Г. В. Сапожникова. — Одеса, 1999. — 399 с.
30. Новик: Сборник научных трудов по военной истории Научного Одесского военно-исторического клуба. — Одесса, 2008–2011. — Вип. 1–4.

31. Одесі-200: тези доповідей міжнародної науково-теоретичної конференції. 6-8 вересня 1994 року. У 2-х ч. — Одеса, 1994.
32. Одесса и еврейская цивилизация. — Одесса, 2002–2007.
33. Одеська болгаристика. — Одеса, 2003–2012. — Вип. 1–10.
34. Одіссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології / В. Г. Кушнір (гол. ред.). — Одеса, 2009–2012. — Вип. I–IV.
35. О чем рассказала монета. — Одеса, 2012. — Вип. 1–8.
36. Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. — Одеса, 2006–2012. — Вип. 1–14.
37. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри / Від. ред. М. І. Михайлуца. — Одеса, 2007. — 333 с.; 2009. — 397 с.; 2011. — 400 с.
38. Поляки на півдні України. — Одеса — Опіле — Ольштин, 2006–2011.
39. Праці Державного архіву Одеської області. — Одеса, 2000–2011. — Т. I–XXXII.
40. Роль музеїв в розвитку історичного краєведіння в місті Одесі та в краї. Тезиси докладів науково-теоретичної конференції, посвяченої 40-літтю Одеського історико-краєведчого музею 17 травня 1996 року. — Одеса, 1996.
41. Словарь издательских терминов / Сост.: Ф. С. Сонкина, А. К. Бадигин, Н. И. Волкова, В. П. Смирнова; под. ред. А. Э. Мильчина. — М., 1983. — 208 с.
42. Сминтина В. А. Вступне слово ректора ОНУ ім. І. І. Мечникова // Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — 2007. — Т. 12, вип. 4. — С. 8.
43. Старожитності Причорномор'я. — Одеса, 1995, 2000. — Вип. 1–2.
44. 150 лет Одесскому обществу истории и древностей. 1839–1989. Тезисы докладов юбилейной конференции 27–28 октября 1989 г. г. Одесса. — Одесса, 1989.
45. Тезисы второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию создания украинского общества охраны памятников истории и культуры. — Одесса, 1991.
46. Традиційна культура діаспори. Збірка наукових праць / Матер. міжн. наук. конф. «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2012. — 491 с.
47. Чорноморська минувшина. Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: зб. наук. пр. — Одеса, 2006–2012. — Вип. 1–7.
48. Эсхатос: философия история в предчувствии конца истории. — Одесса, 2011.
49. Эсхатос-II: философия история в контексте идеи «предела». — Одесса, 2012.
50. Curriculum Vitae. — Одесса, 2009–2010. — Вип. 1–2.
51. Libra. — Одесса, 2010, 2012. — Вип. 1–2.

Валерій Левченко, Галина Левченко, Едуард Петровський

ИСТОРИКО-НАУЧНЫЕ СЕРИАЛЬНЫЕ ИЗДАНИЯ ОДЕССЫ КОНЦА XX — НАЧАЛА XXI ВЕКОВ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ КРАЕВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В УКРАИНЕ

Стаття посвящена історико-науковим серіальним видавництвам Одеси в контексті розвитку краєведчих досліджень. Подана їх видова характеристика, проблемно-тематичні пріоритети публікацій, визначені позитивні та негативні риси функціонування історико-наукових серіальних видань в контексті генезису історичної науки.

Ключевые слова: Одесса, история, краеведение, сериальные издания.

Valeriy Levchenko, Galyna Levchenko, Edward Petrovskiy

HISTORICAL RESEARCH SERIALS ODESSA LATE XX — EARLY XXI CENTURY IN THE CONTEXT OF HISTORY RESEARCH IN UKRAINE

Article focuses on the historical and scientific serials of Odessa in the context of history research. Filed their specific characteristics, problem-thematic priorities publications identified the positive and negative features of the functioning of the history of science serials in the context of the genesis of history.

Key words: Odessa, history, local history, serials editions.